

Рис. 3. Лінії тренду для прогнозу надходжень і витрат ПФУ в Україні на базі методу часових рядів

Обсяг власних надходжень до ПФУ у період 2011–2020 рр. зросте у 7,67 рази з 145309 млн грн до 1113837 млн грн; витратів – у 10,67 рази з 281501 млн грн до 3002306 млн грн. Таким чином, дефіцит ПФУ за 2011–2020 рр. зросте з 136192 млн грн до 1888469 млн грн, тобто зросте з 48,38 до 62,9 %.

Отже, відповідно до побудованого прогнозу, можна зробити висновок, що у 2011–2020 рр. без відповідних змін буде спостерігатися подальше зростання розміру середньої заробітної плати і розміру середньої пенсійної виплати та їх співвідношення з одночасним (за умов зберігання існуючої тенденції) скороченням загальної чисельності пенсіонерів до 2025 р.

ЛІТЕРАТУРА

1. Александров І. А. Прогнозування : навч. посіб. для студентів економічних й управлінських спец. / Александров І. А., Красовська Н. С. – Донецьк : ДонНУ, 2006. – 133 с.
2. Альтернативи проведенню пенсійної реформи немає // Праця і зарплата. – 2011. – № 8 (732). – С. 3.
3. Інформація щодо очікуваних змін чисельності пенсіонерів у довгостроковій перспективі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mlsp.kmu.gov.ua/control>. – Назва з екрана.
4. Основні показники рівня життя населення // Праця і зарплата. – 2011. – № 6 (730). – С. 8.

УДК 331.5

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ РИНКУ ПРАЦІ ТА РИНКУ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

І. А. Войналович

Сьогодні економічний і соціальний розвиток України відбувається під впливом процесів глобалізації, тотальної інформатизації та інноваційно-технологічних змін, що висувають нові вимоги до функціонування ринку

праці та формують принципово нові умови взаємовідносин між учасниками цього ринку. Сучасний ринок праці в Україні потребує працівників нової якості, які характеризуються високим освітньо-професійним рівнем, во-

лодіють прогресивними технологіями, мають інноваційний тип мислення і здатні до постійного оновлення своїх знань і вмінь. Саме тому особливої актуальності сьогодні набуває питання збалансованого, узгодженого розвитку двох ринків – праці та освітніх послуг.

Питання теорії та практики функціонування ринку праці і ринку освітніх послуг та їх взаємодії висвітлювались у працях таких українських вчених, як С. Бандур, Д. Богиня, О. Грішнова, Б. Данилишин, Г. Дмитренко, Е. Лібанова, Л. Лісогор, І. Петрова, С. Пирожков, Л. Шаульська, Л. Шевченко та інші. Однак недостатньо опрацьованими залишаються питання, пов'язані з формуванням механізму взаємодії ринку праці й ринку освітніх послуг, оцінкою ефективності такої взаємодії.

Метою написання статті є дослідження показників асиметричності розвитку ринків праці та освітніх послуг, а також окреслення основних проблем, що зумовлюють професійно-кваліфікаційний дисбаланс на ринку праці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ситуація, що складається в українському су-

спільстві, та економічний розвиток свідчать про суттєву неузгодженість між потребами економіки в робочій силі та структурою її підготовки системою професійної освіти. Це значною мірою визначає конкурентоспроможність робочої сили, оскільки на ринок праці виходять потенційні працівники, професійно-кваліфікаційні характеристики яких не відповідають потребам економіки та для яких не має місця на ринку праці.

Це зумовлено тим, що в процесі ринкової трансформації в Україні ринок праці не мав ефективно діючого механізму взаємодії з ринком освітніх послуг. З одного боку, на основі державних стандартів навчальні заклади формують відповідний рівень знань і вмінь тих, хто виходить на ринок праці, визначаючи таким чином рівень їх конкурентоспроможності, а з іншого – на ринку праці відсутні вакантні робочі місця, що відповідають профілю підготовки фахівців, або ж рівень підготовки тих же фахівців не відповідає вимогам вакантних робочих місць (рис. 1).

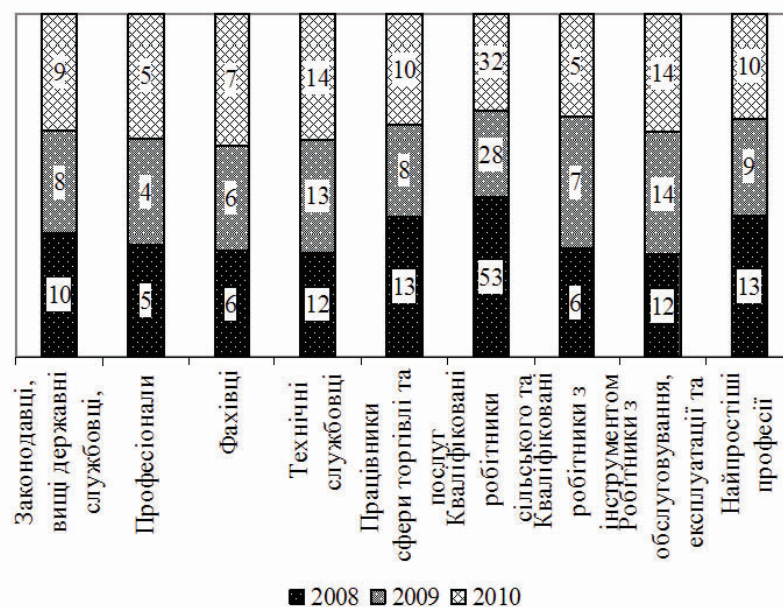

Рис. 1. Навантаження незайнятого населення на 1 вільне робоче місце за професійними групами у 2008–2010 рр., осіб [4]

Суттєве зниження навантаження на одне вільне робоче місце у 2010 р. порівняно з 2008 р. відбулося за такими професійними

групами: кваліфіковані робітники сільсько-го та лісового господарства, риборозведення та рибальства – на 39,62 %, працівники сфе-

ри торгівлі та послуг – на 23,08; а збільшення – за групами: технічні службовці – 16,67 і робітники з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування – на 16,67.

На сьогодні найбільшою проблемою є незбалансованість ринку праці та ринку освітніх послуг робітничих професій. Так, протягом останніх років, за даними Державної служби зайнятості (ДСЗ), в Україні найбільші обсяги потреби у кваліфікованих робітниках спостерігаються за такими професіями: гірник підземний (у 2010 р. зареєстровано 2433 відкриті вакансії, частка працевлаштованих у загальній чисельності тих, хто шукав роботу за цією професією, – 68 %); слюсар-сантехнік (1417 вакансії, питома вага працевлаштованих – 45 %); електрозварник на автоматичних машинах (337 вакансії, питома вага працевлаштованих – 51 %); фрезерувальник (1243 вакансії, питома вага працевлаштованих – 50 %); токар-розточувальник (466 вакансії, питома вага працевлаштованих – 51 %); водій тролейбуса й трамвая (1444 та 235 вакансії відповідно). При цьому упродовж 2010 р. спостерігалось перенасичення ринку праці водіями автотранспортних засобів, дефіцит вакантних місць за цією категорією становив 14275 [4].

У такій ситуації логічно виникає питання, чому при існуванні надлишку вакансій рівень працевлаштування тих, хто бажає працювати за обраною професією є не 100 %, що пояснюється, з одного боку, невідповідністю якості робочої сили вимогами робочого місця (роботодавця), а з іншого, – неконкурентоспроможністю самих робочих місць. Наразі функцію освітнього органу можуть і повинні взяти на себе підприємства. Саме вони зацікавлені у підготовці спеціалістів високої кваліфікації, які повинні мати рівень кваліфікації в діапазоні 4–6 розряду. Освітні ж установи не можуть запропонувати такого високого рівня підготовки робітничих кадрів, а тому сьогодні й спостерігається не збіг реального та необхідного рівня кваліфікації.

На тлі існування дефіциту окремих робітничих кадрів на ринку праці спостерігається й надалі значна частка незайнятих трудовою діяльністю громадян за такими професіями, як маляр (дефіцит вакансій – 3150 місць), шту-

катур (2723 місць), муляр (4368 місць), столяр (2409 місць), швачка (2469 місць), перукар (4319 місць), кондитер (1334 місць), а також продавці продовольчих і непродовольчих товарів [4]. Великі труднощі відчувають випускники ПТНЗ, які отримали професію: бухгалтер, контролер-касир, секретар-референт, закрійник і деякі інші.

Особлива ситуація спостерігається також за професійною групою кваліфікованих робітників сільського та лісового господарства, риборозведення та рибальства, оскільки вона характеризується значним навантаженням незайнятого населення на одне вакантне робоче місце і відповідно значним дефіцитом вакансій майже за усіма типами професій цієї групи: робітник на лісгосподарських роботах – у 2010 р. дефіцит становив 4409 вакансій, робітник фермерського господарства – 3932 вакансії, виноградар – 2318 вакансій, овочівник – 2226 вакансій [4].

Таким чином, невідповідність попиту та пропозиції на ринку праці виявляється не лише в кількості підготовлених робітничих кадрів, напрямках підготовки, але й у кваліфікації. Сьогодні професійно-технічна освіта потребує адекватних і ефективних управлінських рішень щодо ліквідації існуючих вузьких місць у розвитку цієї освітньої сфери.

З іншого боку, сьогодні існує явний надлишок підготовлених навчальними закладами різних рівнів освіти спеціалістів і фахівців. Лідируюче положення з перевиробництва спеціалістів посідають спеціальності: облік і аудит (дефіцит вакансій за професією бухгалтер, зареєстрованих у ДСЗ, становить 27057 місць), економіка та підприємництво, право, менеджмент і адміністрування [4]. Виникнення такої ситуації можна пояснити частково тим, що запити абітурієнтів при вступі до навчальних закладів встановлюються на рівні стереотипів, а не на знаннях потреби ринку праці. А навчальні заклади, орієнтуючись на потреби населення, й надалі реалізують освітні послуги за популярними освітніми програмами. Таким чином, в системі професійної освіти спостерігається підготовка «малозатратних» спеціалістів (юристів, менеджерів, економістів), навчання яких не потребує значних фінансових затрат, тоді як економіці потрібні високоякісні

спеціалісти технічних спеціальностей, підготовлених на сучасному обладнанні, за сучасними технологіями, висококваліфікованим викладацьким складом.

Аналізуючи обсяги підготовки фахівців ВНЗ I–II рівнів акредитації за 2010 р., слід відмітити їх зменшення порівняно з 2000 р. на 20,35 % (рис. 2).

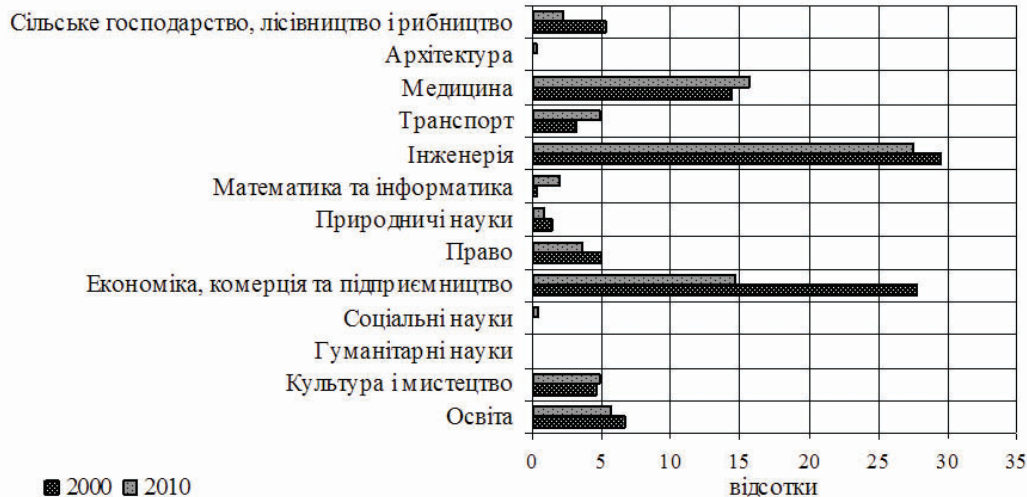

Рис. 2. Структура випуску фахівців ВНЗ I–II рівнів акредитації за галузями знань у 2000 р. та 2010 р. (за переліком 1997 р.) [3]

У структурі випуску фахівців найбільшу питому вагу займають випускники, які здобували спеціальність за галуззю знань «Інженерія» – 27,57 %, а також «Економіка, комерція та підприємництво» – 14,69 %, це відповідно на 1,83 та на 13,14 пунктів структури менше частки 2000 р. Реалізація певних кроків держави у напрямку збалансування попиту на робочу силу й обсягів її підготовки ВНЗ сприяли скороченню чисельності випускників, що здобували знання за галуззю «Економіка, комерція та підприємництво» – на 60,61 % порівняно з 2000 р. та на 44,46 % з 2009 р. Такі ж тенденції спостерігаються і щодо зменшення чисельності підготовлених спеціалістів за галуззю знань «Право» – на 47,19 % менше за рівень 2000 р.

Найменшу ж питому вагу в обсягах випуску фахівців ВНЗ I–II рівнів акредитації становлять «Гуманітарні науки» – 0,06 %, «Архітектура» – 0,29 та «Соціальні науки» – 0,47, такі тенденції спостерігаються протягом усього аналізованого періоду.

Обсяги ж випуску фахівців ВНЗ III–IV рівнів акредитації активно нарощуються, відповідно можемо простежити протягом

аналізованого періоду, зростання чисельності випускників майже за усіма галузями знань. При цьому у структурі випуску протягом 2000–2010 рр. теж відбулися зрушення (рис. 3).

Упродовж 2010 р., як і протягом усього періоду, що аналізується, найбільша чисельність випускників здобували спеціальність за галуззю знань «Економіка, комерція та підприємництво» – 179136 осіб, що в структурі випуску становить 32,16 %, а також «Інженерія» – 109142 особи та 20,86 % у структурі. Найменшу ж питому вагу в загальній чисельності випускників й надалі посідають такі галузі: «Військові науки».

У 2009–2010 рр. було здійснено випуск фахівців за новими переліками галузей знань і напрямів (48 галузей і 141 напрям). Значні обсяги підготовки та відповідно випуску у 2010 р. були здійснені за галуззю знань «Соціальні науки, бізнес і право» (ВНЗ I–II р. а. – 7,65 % усіх випускників за двома переліками, ВНЗ III–IV р. а. – 2,41 %), до якої фактично було включено три галузі з переліку 1997 р., що й вплинуло на цю цифру.

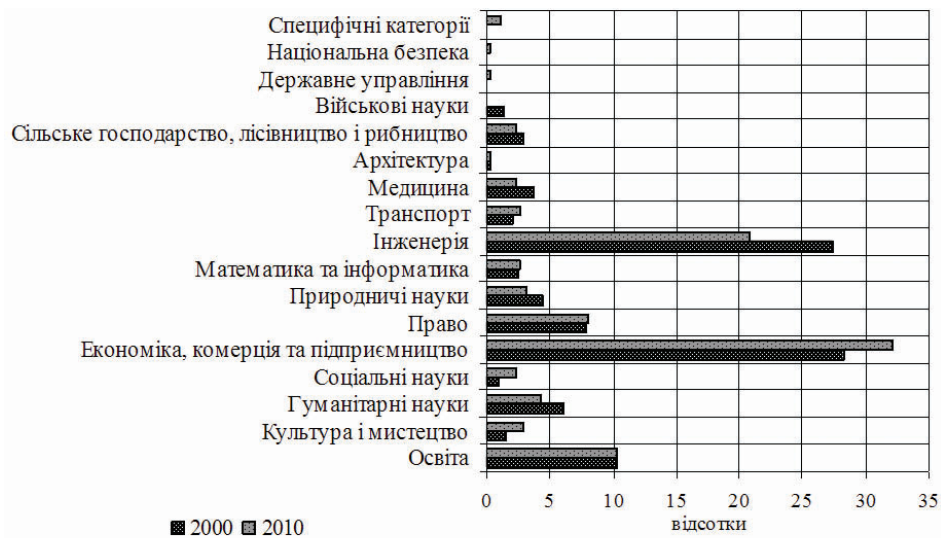

Рис. 3. Структура випуску фахівців ВНЗ III–IV рівнів акредитації за галузями знань у 2000 р. та 2010 р. (за 1997 р.) [3]

Економічна криза загострила ситуацію: з одного боку, це виразилось у зниженні попиту на молодих спеціалістів, з іншого – у створенні жорстких вимог до професійної підготовки. Значна частина випускників зіштовхується з серйозними труднощами під час вирішення питання працевлаштування. Це спричинило те, що у Державній службі зайнятості протягом 2010 р. було зареєстровано 41443 випускників вищих навчальних закладів, що на 23,42 % більше за значення попереднього року [4]. Ці дані свідчать про те, що українські організації не отримали кваліфікованої робочої сили, а випускники не змогли реалізувати набуті знання, уміння та навички.

У даній ситуації абсолютно необхідним є здійснення професійної орієнтації, основне призначення якої полягає у наданні в першу чергу випускникам загальноосвітніх шкіл інформації про стан ринку праці, зміст і перспективи розвитку ринку професій, потребу у кваліфікованих кадрах, а також надання консультативної допомоги у виборі професії. Непопулярність робітничих професій у молодих людей сьогодні викликає все більші розміри диспропорцій у розвитку ринку праці, тому молоді слід повернути уявлення про ефективність кар'єрного зростання не поза робітничою професією, а за її допомогою [1, с. 37].

Не менш важливе значення має створення умов, що сприяють закріпленню молодих працівників на робочому місці. Це гідна оплата праці, наявність соціальних гарантій, можливість кар'єрного зростання, вирішення житлового питання, виявлення ініціативи у проведенні виробничої практики студентів, відродження професійних традицій та інституту наставництва [1, с. 43]. Пасивність держави щодо регулювання процесу працевлаштування молодих фахівців веде до серйозних економічних втрат, оскільки відбувається не тільки витрачання коштів на професійну підготовку незатребуваних спеціалістів, а й доводиться витратити засоби на здійснення виплат з безробіття і на перепідготовку. Загрозливою для майбутнього країни є також соціальна шкода молодіжного безробіття.

Узгодження обсягу випуску спеціалістів з потребами ринку праці є важливим завданням підвищення ефективності системи професійної освіти. Гарантоване працевлаштування за отриманою спеціальністю чи здобутою професією є головним показником відповідності випуску спеціалістів потребам ринку праці. Але, на жаль, сьогодні спостерігається ситуація, коли випускники не можуть знайти роботи не просто за фахом, а яка б мінімально відповідала їх уявленням про «гідну роботу» (рис. 4).

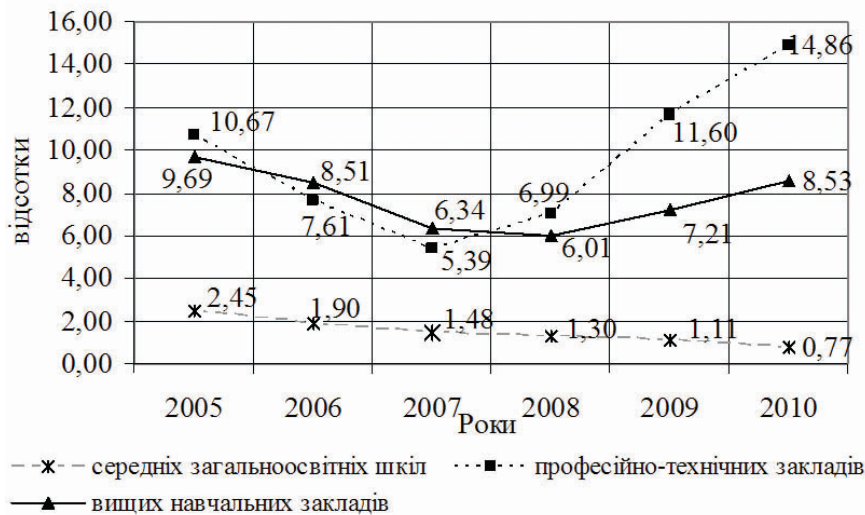

Рис. 4. Співвідношення чисельності випускників, які перебували на обліку у ДСЗ, та загальної чисельності випускників у розрізі навчальних закладів [3]

Найвищий рівень звернення та постановки на облік зафіксований у категорії випускників професійно-технічних навчальних закладів – у 2010 р. їх питома вага в загальній чисельності випускників ПТНЗ становила 14,86 %, що на 4,19 та 3,26 відсоткові пункти більше ніж у 2005 р. і 2009 р. відповідно. За умови існування дефіциту представників робітничих професій на ринку праці та відкритих вакансій для них такі тенденції відображають невідповідність якісних характеристик робочої сили випускників ПТНЗ вимогам роботодавців, а також посилюють професійно-кваліфікаційний дисбаланс розвитку ринку праці та ринку освітніх послуг.

Проблема взаємодії ринку праці та ринку освітніх послуг є важливим і актуальним питанням сьогодення, без вирішення якого неможливе формування якісно нової робочої сили, забезпечення кваліфікованими кадрами економіки країни. Неврахування змін в економічному середовищі держави, які відбулися під впливом ринкових трансформацій, призвело до виникнення професійно-кваліфікаційно-

го дисбалансу на ринку праці. Тому лише врахування поточного і прогнозованого попиту на спеціалістів певного профілю зможе забезпечити необхідну взаємодію ринку праці і ринку освітніх послуг в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Борисов Д. М. Спрос и предложение на рынке труда и рынке образовательных услуг Республики Мордовия / Д. М. Борисов // Спрос и предложение на рынке труда и рынке образовательных услуг в регионах России : сб. докл. по материалам IV Всерос. науч.-практ. интернет-конф. – Петрозаводск : Изд-во ПетрГУ, 2007. – Кн. 1. – С. 35–46.
2. Левченко О. М. Професійний потенціал: регуляторні механізми інноваційного розвитку : [монографія] / О. М. Левченко. – Кіровоград : КОД, 2009. – 375 с.
3. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2010/11 навчального року : стат. бюл. – К. : Державний комітет статистики України, 2011. – 208 с.